

ESTETİK BEĞENİ PROBLEMİ

İsmail Tunalı

Hepimizin yakından bildiğimiz ve gündelik hayatta da sık sık işittiğimiz ve bol bol kullandığımız, iskolastikten gelen bir söz vardır: *De gustibus non est disputandum* (Zevkler, beğeniler üzerine tartışılmaz.) Bu söze ve onun dile getirdiği anlayışa göre, herkesin bir zevki, bir beğenisi vardır. Biri çiçeklerden lâleyi sever, biri gülü, bir başkası menekşeyi sever, ondan hoşlanır. Biri dağlardan zevk alır, biri denizlerden. Bir insan çam ağacından hoşlanır, bir başkası çınar ağacından. Biri sarışınlardan hoşlanır, biri esmerlerden. Bir insan şiirden hoşlanır, biri romandan. Biri alaturka müziği sever, beğenir, biri klâsik batı müziğini, bir başkası caz müziğini. Bir insan Beethoven'ı beğenir, bir başkası Debussy'yi. Biri instrumental müzikten hoşlanır, biri operadan. Biri Leonardo'yu beğenir, biri Picasso'yu. Bütün bu verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, her insanın, her ferdin bir zevki, bir beğenisi (gustus'u) vardır; herkesin zevki ve beğenisi meşrudur ve verdiği her beğeni yargısı yine meşru ve haklıdır. Dağları beğendiğini söyleyen, dağlardan zevk aldığını söyleyen bir kimseye, niçin dağlardan hoşlandığını soramayız. Yine birine Beethoven'den niçin zevk aldığını da soramayız. Verdi'yi seven birine, Verdi'yi bırak, Bach'ı sev diyemeyiz. Böyle bir şey tamamen saçma olur. İşte, *de gustibus non est disputandum* yargısının geniş anlamıyla ifade etmek istediği şey, bütün bu örneklerde dile gelen şeydir. Yani herkesin bir beğenisi vardır ve her beğeni, her zevk, doğrudur, haklıdır. Bunun beğenisi doğrudur, şunun beğenisi doğru değildir demek saçmadır, çünkü beğenin ölçüsü olabilecek bir kural, bir prensip yoktur. Böyle olunca da her beğeni ay-

ni derecede bir geçerlik elde eder. Ama her beğeninin, her zevkin geçer olduğunu söylemek, her beğeninin haklı ve meşru olduğunu söylemek aslında bir septisizme, bir değer septisizmine, bir beğeni anarşisine götürmez mi? Şüphesiz ki, her beğeninin geçer ve meşru olduğunu söylemek, her beğeni yargısının doğruluğunu söylemek, estetik yargılar üzerinde tartışılmıyacağını ifade eder ki, bu bir septisizm'den, bir estetik değer septisizminden, hattâ bir değer anarşisinden başka birşey değildir. Böyle bir septisizm, hattâ bir değer anarşisidir diyoruz, çünkü, o, estetik değer ülkesinde herhangi bir kuralın, bir prensibin varlığını inkâr eder, tersine bir düzensizliğin varlığını kabul eder. Çünkü herkesin bir zevki, bir beğenisi vardır demek, her beğeni yargısının o kişi için bir geçerliği vardır demektir. Buradan şu zorunlu sonuç çıkar ki, insanlar kadar beğeniler, zevkler vardır, ve beğeniler, zevkler arasında bir tutarlılık yoktur, böyle bir tutarlılık bazan görünse bile, bu bir tesadüften başka birşey değildir.

Böyle bir yargı, beğeniler üzerinde tartışılmaz yargısı acaba doğru mudur? Acaba beğeni ve zevk bakımından insanlar arasında bir ortaklık yok mudur? Beğeniye ve beğeni yargısını belirleyen bazı kurallar, prensipler olamaz mı? Estetik dünya, estetik yargılar dünyası, sağlam bir temelden ve belli bir düzenden yoksun, aşırı bir keyfiliğin ve anarşinin hüküm sürdüğü bir ülke midir? Eğer böyle ise, nasıl oluyor da insanlar, bazı eserler, bazı sanat eserleri üzerinde anlaşabiliyorlar? Estetik alanında böyle bir keşmekeşlik varsa, bir kaos varsa, nasıl oluyor da sanat tarihinde bir düzen kendini gösterebiliyor? Yoksa, sanat tarihi objeleri, tarihilik kategorisi içine girdiği için mi bir düzene sahip görünüyor? Ama sanat tarihinde şunu görüyoruz ki, meselâ bir Grek tapınağının, ya da bir Gotik, ya da bir Renaissance yapısının estetik değerinden kimse şüphe etmiyor. Yine herhangi birisi çıkıp, Raffaello'nun sanatı değersizdir demiyor. Bach'ın da bir sanatçı olarak reddedildiğini görmüyoruz. O halde onların sahip olduğu bu değer nereden geliyor? — Bütün bu sorular, beğeni problemini bir kat daha güçleştiren, daha karmaşıklaştıran sorulardır. İmdi, yine çıkış noktamıza, yani "beğeniler üzerine tartışılmaz" yargısına dönüp, ondan hareket ederek bu soruları açıklamaya ve beğeni problemini çözümlenmeye çalışalım:

Son olarak "de gustibus non est disputandum" yargısından, sanat tarihinde gördüğümüz düzen sebebiyle haklı olarak şüpheye

düştük. Acaba gerçekten de beğeniler üzerinde tartışılmaz mı? Diyebiliriz ki, estetik'in bir bağımsız bilim olarak kurulması için çalışan düşünür ve estetikçiler için, estetikte en önemli problem, beğeni yargılarının sağlamlığını, onların sağlam ilkelere dayandığını göstermek, ve onları genel geçer yargılar olarak temellendirmektir. Bu perspektivten baktığımızda, estetik tarihi içinde ilk karşılaştığımız düşünür, *Kant*'tır. Başka bir deyimle söylersek, "beğeniler üzerinde tartışılmaz" yargısıyla tarihi bakımdan ilk hesaplaşan Kant olmuştur. Hattâ, diyebiliriz ki, Kant'ın bu yargıya karşı ileri sürdüğü yargı da, aynı derece extrem, aşırı bir yargı karakteri taşır. Fakat önemli olan şudur ki, artık Kant'tan beri şunu çok iyi biliyoruz: beğeniler üzerinde tartışılabilir, belki de tartışmak gereğindedir.

Kant'ın çıkış noktasını, onun şu iki değeri birbirinden ayırması teşkil eder; bunlar *hoş* ve *güzel* değerleridir. Kant'a göre, hoş dediğimiz şey başkadır, güzel dediğimiz şey başkadır. Hoş, kaynağı duyuşsal olan, duyulara dayanan, kişisel eğilimlerimizle ilgili olan birşeydir. Bir yemekten, bir havadan, bir kokudan hoşlanma gibi. Biri pırzolayı sever, biri imambayıldıyı, biri arpej'den hoşlanır, biri galion'dan hoşlanır. Biri kıştan hoşlanır da biri yazdan hoşlanır. Bunların herbiri, kendi hoşlanması yönünden haklıdır, çünkü, burada söz konusu olan hoşlanmalar, o kimselerin kişisel eğilimleri ve duyu nitelikleriyle ilgilidir. Bunlar üzerinde herhangi bir tartışma söz konusu olamaz, çünkü kişisel eğilimlerin hüküm sürdüğü bir alanda tartışılacak ve dolayısıyla üzerinde uzlaşılacak bir prensip ve bir temel, yani ortak bir prensip ve temel yoktur. Çünkü, her insanın eğilimleri ve duyu nitelikleri kendine özgüdür ve bu bakımdan, her hoşlanma haklıdır ve meşrudur.

Ama hoş dediğimiz alanın üzerine çıkarsak, orada durumun oldukça değil, tamamen değiştiğini görürüz. Bu alan, *güzelin* dünyasıdır. Bir obje hakkında, "o güzeldir" derken, verdiğimiz yargının bana göre güzel olduğunu söylemek istemem. Tersine, bu şey güzeldir, derken, herkesten o şeyi güzel bulmasını beklerim. Kant'a göre, bu şey güzeldir dediğimizde, o şeyden duyduğum hazzın nedeninin herkeste bulunması lâzım geldiğini düşünürüm. Çünkü, böyle bir yargı, benim özel, kişisel durum ve eğilimlerimle ilgili değildir. Ben güzel bir objeden haz duyarım, aynı zamanda o güzel objeden herkesin aynı hazzı almasını beklerim, çünkü,

duyduğum haz, yalnız benim aldığım bir haz, yalnız benim özel bir hoşlanmam değildir. Şu halde, seyrettiğim bir tabloya, okuduğum bir şiire güzel diyorsam, onlardan haz duyuyor, zevk alıyorsam, herkesin onları güzel bulmasını, onlardan aynı hazzı duymasını beklerim. Buradan çıkan zorunlu sonuç şudur ki, beğeni yargısı, estetik yargı üzerinde pekâlâ tartışabiliriz. Çünkü, beğeni yargısının bir *genelliği* vardır, beğeni yargısının dayandığı bir prensip vardır.

İmdi, bu beğeni yargısının dayandığı temel veya prensip nedir? Başka türlü söylersek, estetik yargıyı, beğeni yargısını genel kılan ilke nedir? Kant'a göre, bu ilke, güzelden duyulan hazzın, güzelden duyulan hoşlanmanın zorunlu bir haz veya hoşlanma olmasından ve bundan ötürü de, bütün insanlarda ortak olan *fert-üstü* bir hoşlanma, bir haz olmasından ileri gelir. "Bu tablo, bu şiir, bu heykel güzeldir" dediğimde, ondan duyduğum haz, sadece benim duyduğum bir haz ve hoşlanma değildir, tersine onları herkes güzel bulacaktır, onlardan herkes aynı hazzı duyacaktır, çünkü, böyle hoşlanma ve haz, bütün insanlarda ortaktır, bütün insanlarda *fert-üstü* bir yeti halinde zorunlu olarak vardır. Bundan ötürü de, estetik yargılarının, beğeni yargılarının bir *zorunluluğu* ve bir *genelliği* vardır. Bu genelliği sağlayan da, beğenin, yani estetik yargı verirken dayandığımız duygu yetisinin *fert-üstü* oluşunda, onun bütün insanlar için ortak bir duygu oluşunda temellenir. Böyle bir duygu, bir *sensus communis aestheticus*'tur (yani ortak estetik duygu). Beğeni yargılarının dayandığı prensip, şu halde, bir *sensus communis aestheticus* oluyor.

Görüldüğü gibi, Kant, estetik yargıları bir anarşiden kurtarmak amacıyla böyle bir prensip, hattâ metafizik karakterli bir prensibi kabul ediyor. Bu öyle bir temeldir ki, ancak ona dayatılma ile estetik yargılar bir zorunluluk kategorisi içine sokulabilir. Şüphesiz ki, beğeni yargılarının genel geçerliğini, zorunluluğunu, tek kelime ile, a prioriliğini temellendirirken, böyle metafizik bir temel kabul etmekle Kant, insanın tabiatını zorluyor. Ama, böyle bir zorunluluk, yine bir başka zorunluluktan ileri geliyor, çünkü Kant, estetik'i, bilimsel bir bilgi alanı olarak kurabilmek için, beğeni yargısının genel geçer ve zorunlu bir yargı olduğunu temellendirme zorunluluğunu duyuyor.

O halde, bütün insanlar için ortak, *fert-üstü* olan bir estetik duygu, bir *sensus communis aestheticus* vardır. Bu ortak duygu,

beğeni yargılarının dayandığı prensiptir. Beğeni yargıları, bu prensibe dayanarak bir zorunluluk, bir genel geçerlik elde ederler. Ama, onların sahip olduğu zorunluluk, mutlak bir zorunluluk değildir. Çünkü, estetik yargıların dayandığı ortak-estetik-duygu, sübjektif bir prensiptir. Zira, hoşça giden, veya gitmeyen bir şeyi, duygumuza dayanarak belirleriz, ama, yine de genel-geçer olarak belirleriz. Bunun için, “beğeni yargısı, herkesin tasvibini bekler ve bir şeyi güzel bulduğunu söyleyen bir kimse, güzel dediği şeyi, herkesin *beğenmesini* ve onu güzel bulması lâzım geldiğini ister.” Kant’ın verdiği örnekle, “bu gül güzeldir” yargısı, yalnız benim için değil, bütün insanlar için genel-geçer, zorunlu bir yargıdır.

İmdi, vermiş olduğum bir beğeni yargısıyla bu ortak-estetik-duygu (*sensus communis aestheticus*) arasında nasıl bir ilgi vardır? Verdiğimiz her estetik, yani beğeni yargısının ortak-estetik-duygu ile içten bir bağlılığı vardır. Ama, bu ilgi ve bağlılık, özel çeşitlen bir ilgidir. Ortak-estetik-duygu sırf ideal bir normdur; ben, bu ideal norm’a, bu ideal kurala uyarak, ona dayanarak ancak bir estetik yargı, bir beğeni yargısı verebilirim. Ve verdiğim estetik yargı, bu ideal normun, yani ortak-estetik-duygunun sadece bir örneğidir, onun bir nüshasıdır, onun bir misalidir. Verilen her tek tek beğeni yargısında, bu ideal norm, bir misal olarak, bir örnek olarak dile gelir, objektivleşir. Ve bundan ötürü, verilen her beğeni yargısının geçerliği, bir örnek (*exemplarisch*), bir misal geçerliğidir. Şu halde, verdiğimiz bir beğeni yargısında dile gelen, objektivleşen şey, ideal bir kural, bir norm olan ortak-estetik-duygudur (*sensus communis aestheticus*). Her beğeni yargısı, o halde, bu ortak-estetik-duygunun bir aktüelleşmesidir. Ortak-estetik-duygunun sırf ideal bir norm olması şartıyla, bu norm ile uyuşan her yargı, herkes için geçen bir kural yapılabilir. Böyle bir ideal norm, böyle bir kural, tümel bir beğeni (*gustus*) olarak düşünülebilir. Tek tek bütün beğeni yargılarının kriterium’u, işte bu ideal norm’dur. Çünkü, her bir beğeni yargısı, bu ideal normun bir örneği (*Exemplare*), bir nüshasıdır. Bunun için, *sensus communis aestheticus*’un, bu ortak-estetik-duygunun bir örneği, bir misali, bir nüshası olan her beğeni yargısı, bir örnek-olma zorunluğu isteğiyle doğar. Ne var ki, bu zorunluluk, sübjektif bir temele dayandığı için, objektif ve mutlak bir zorunluluk değil de, sadece *örnek* bir zorunluluk olacaktır. —

Bütün bu söylediklerimizden anlaşıldığı gibi, Kant için beğeni, yani güzel hakkında yargı verme yetisi, ideal bir norm, bir kural olarak bütün insanlarda ortak olarak vardır. O, fert-üstü bir ilkedir. Kişisel eğilimlere dayanmadan verilen her yargı, bu kuralla uyarak, ona dayanarak verilir. Bundan ötürü, her beğeni yargısı, bir genel geçerliği, bir zorunluluğu, bir aprioriliği ifade eder. Hoş dediğimiz alanda, kişisel eğilimlerin alanında, bir anarşi, bir düzensizlik olduğu halde, yani orada de gustibus non est disputandum hüküm sürdüğü halde, beğeni ülkesinde bir ideal kanun var olduğu için, burada bir düzen, bir uzlaşım ve bir beğeni birliği kendini gösterir. Meselâ su 100° de kaynar dediğimizde, bu nasıl herkes için geçer bir yargı ise, “bu güzeldir” dediğim zaman da verdiğim beğeni yargısı, böyle genel-geçer, apriori, zorunlu bir yargıdır. Yalnız şu farkla ki, birincisi mutlak bir zorunluluğu ve genel-geçerliği gösterdiği halde, ikincisinin örnek bir zorunluluğu ve genel-geçerliği vardır. —

Beğeni üzerine bütün bu söylediklerimize dikkat edilirse, sonunda bir antinomia'ya, birbiri ile uzlaşmaz gibi görünen iki karşıt iddiaya ulaştığımız görülür. Birinci iddia, bütün beğeni yargılarını ferdî ve keyfî olarak kabul eder; ve beğeni alanında, zorunlu olarak bir uzlaşmazlığın, bir kaosun bulunduğunu öne sürer ve sonunda bir septisizme gider. Buna göre, herkesin bir beğenisi vardır ve her beğeni, verdiği yargı bakımından haklıdır ve bundan ötürü de, beğeni ve beğeni yargıları üzerinde tartışılmaz. Buna karşılık, öbür iddia, Kant'ın iddiası fert-üstü bir beğenin olduğunu bir varsayım olarak kabul eder, ve herkesin bu ortak beğeniye göre estetik yargı verdiğini öne sürmekle, sonunda dogmatik-speklativ bir beğeni görüşüne varır. İmdi, bu antinomia'yı çözüme imkânı var mıdır? diye sorabiliriz. Varsa bu ne şekilde olabilir? Böyle bir çözüm yolu düşünmek ve bulmak mümkündür. Böyle bir yol, septisist beğeni anlayışı ile dogmatik beğeni anlayışı arasında uzlaştırıcı bir yol olabilir. Böyle bir yol, *relativizm* yoludur. Relativist beğeni anlayışına göre, beğeni ülkesinde ne septiklerin iddia ettikleri gibi bir kaos, bir düzensizlik vardır, ne de dogmatiklerin iddia ettikleri gibi bir zorunluluk vardır. Ama, beğeni ülkesinde, bir *relativ geçerlik* vardır. Kanaatimize göre, bu relâtivizm, septisizm ve dogmatizm antinomia'sından bizi kurtarabilecek biricik yol olarak düşünülebilir. Beğeni antinomia'sının böyle bir çözüm şekli, yalnız mantık' olmakla kalmıyor, aynı zamanda fenomenlere de uyan bir görüş ve düşünüş tarzıdır.

İmdi beğeni alanında bu relativizm ne şekilde kendini gösteriyor? Bunu sorabilir ve bunu inceleyebiliriz. Beğeni ülkesi, kültür dediğimiz büyük varlığın içinde yer alır. Kültür, insanın mânevî ve teknik alanında yarattığı, ortaya koyduğu şeylerin bütünlüğü olarak anlaşıldığına göre, bu anlamda kültür, insanlık demektir. Ama, insanlık veya kültür, yalnız aktüel olan, şu an ve şurada olan bir şey değildir, o aynı zamanda tarihidir. Bu tarihîlik, tarihin bugün için karanlık başlangıçlarına kadar geri gider. Ne var ki, bütün bu tarihîlik kategorisi içinde ortaya çıkan ve bütün gelmiş geçmiş insanlığı da içeren kültür, homojen bir varlık değil, heterojen bir varlıktır. Çünkü, insanlık, bir tek doğru çizgi halinde değil de, farklı merkezler çevresinde dönen çember çizgilerinin meydana getirdiği bir süreci gösterir. Bunun sonucu olarak, kültürlerin dağılması ve ayrı eksenler içinde sürüp gitmesi olayı doğar. Meselâ bir Eski Mısır, Eski Doğu kültürleri, bir Greko-Lâtin kültürü vardır, günümüzde de bir Uzak Doğu, bir İslâm kültürü, bir Batı kültürü vardır. Genel olarak kültürler, belli özellikleriyle birbirlerinden ayrılırlar. Objeye yorumu veya kavrayışı, dünya görüşü, dinî görüş yönünden onlar birbirlerinden belli karakter özellikleriyle ayrılırlar. Bu ayrılık, değer yargılarında, estetik beğenide de kendini gösterir. Bu, tarihî kültürler için doğru olduğu gibi, günümüz kültürleri için de doğrudur. İmdi, bunu daha açık olarak belirtmek için örneklerden hareket etmek istiyoruz. Belli bir kültür çevresi içinde yetişmiş bir insan için, bir başka kültür çevresi ile ilgili bir kültür fenomenini, meselâ bir sanat eserini anlamak, onu değerlemek güçtür, çoğu zaman da hattâ bu imkânsızdır. Batı kültürü ile hiç temas olmamış bir kimse için, bu kültürün en değerli ürünleri hiçbir şey ifade etmez. Meselâ, bir Beethoven müziği böyle bir kimseye gürlütünden farklı gelmeyecektir. Çünkü, böyle bir insanda, o müziği bir sanat eseri, bir değer objesi yapan sanat ve kültür faktörleri eksiktir; bu müziğin onda bıraktığı izlenim, sadece duyulur izlenimler, yani duyular olacaktır. Oysa, bir sanat eseri, duyulur varlığının üzerinde bir estetik ve bir kültür varlığıdır. İşte, bir sanat eserini, duyulara dayanan bir fenomen olarak değil de, bir sanat eseri olarak kavramak için, o kültür ile en azından bir temas gerekir. Böyle bir temasın olmadığı yerde, sanat eseri artık bir sanat eseri değildir, bir heykel meselâ bir heykel değildir, sadece bir taş yığını, sadece duyularla ilgili bir şeydir. Aynı şeyi başka kültürler için de söyleyebiliriz. Meselâ Doğu kültür fenomenleri de, bu

kültürle temasın olmadığı bir durumda estetik beğenin bir değer objesi olamaz. Kısacası, farklı kültürlerin bulunduğu, başka bir deyimle, kültürlerin birbirinden farklı ve kesin olarak ayrı bulunduğu bir yerde beğeni, hiçbir doğru yargıda bulunamaz. Verdiği yargılar, çoğu, yanlış ve hatalı olur. O halde, estetik beğeni, kültürler heterojen olduğuna göre, daima bu yönden farklı olacaktır, bu bakımdan relâtiv olacaktır. Ve verilen yargıların geçerliği, beğeni yargılarının geçerliği, ancak ait olduğu kültür çevresi ve o kültür kesiminde geçen bir geçerlik olacaktır. O halde, kültürlerin birbirinden farklı olduğu hakikati kabul edildiğinde, her kültürün ayrı değerleri olduğu olgusu da kabul edilir. Böyle olunca da, bir kültür fenomeni olan sanat eseri de, varlığını ve değerini ait olduğu kültür kesimi içinde elde eder. Bu şart altında da, beğeni relativizm'i kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkar. Ancak, kültürlerin birbirine açılmasıyla ki, bu relativizm gitgide gücünü ve geçerliğini yetirebilir. —

Ama, beğeni yargılarının çeşitliliği yalnız değişik kültürler söz konusu olduğu zaman değil de, aynı kültür çevresi söz konusu olduğu zaman da ortaya çıkıyor. Acaba bu neden böyle oluyor? Belli bir kültür çevresi içinde yaşayan her insana, aynı kültür fenomenleri aynı şeyi söyler mi? Şüphesiz aynı şeyi söylemez. Meselâ bir Schubert veya bir Stravinski müziği her Avrupalı için aynı değeri taşımaz. Çünkü, eğitim görmüş Avrupalı vardır, eğitim görmemiş Avrupalı vardır. Eğitim, diyebiliriz ki, *beğeni*'yi belirleyen ikinci önemli faktördür. Sanat, yalnız belli bir kültüre dayanmakla kalmaz, aynı zamanda özellikle eğitim isteyen bir fenomendir. Çünkü, sanat, sanat tavrı, estetik tavır almasını bilenlere ancak kendini açabilir. Bu da, ancak bir özel eğitimle olabilir. Şu halde eğitim, özellikle estetik eğitimi, sanatı anlama ve onu değerlendirme bakımından bir ön şarttır. Meselâ Süleymaniye Camiini sadece dinî tavır içinde algılayan bir kimse için, o, bir sanat eseri değil, sadece bir dinî objedir. Bu bakımdan, estetik tavır alma, estetik beğeni için zorunlu bir şart olup, bu da her şeyden önce bir eğitime dayanır. Buna göre de, beğeni, donmuş, statik bir şey değil, tersine, gelişen, oluşan, daha doğrusu eğitime muhtaç bir yetidir. Bunun içindir ki, estetik eğitim görmüş, beğenisi incelmış bir kimsenin vereceği estetik yargı, böyle bir eğitimden yoksun kalmış bir insanın vereceği estetik yargıdan tabii olarak farklı olacaktır. Ve yine tabii olarak bunların estetik yar-

gıları arasında herhangi bir uzlaşım bulunmayacaktır. Meselâ biri klâsik batı müziğini sever, biri alaturkayı beğenir. Klâsik müzik öbürüne hiçbir şey söylemediği gibi, ona da alaturka hiçbir şey söylemez. Demek oluyor ki, her sanat, ister müzik, ister resim, heykel ve tiyatro olsun, belli bir estetik ve sanat eğitimi ister. Böyle bir eğitimin gerçekleşmediği hallerde, beğeni yargıları birbirleriyle uzlaşmaz bir şekilde dağılırlar ve farklı olurlar. Böyle bir halde sanat ile sanat olmayış arasındaki kesin sınırlar ortadan kalkar, kaybolur. O halde, kültür faktörünün yanında, eğitim de beğeniye belirler. Sağlam, yani eğitim görmüş beğeniler vardır, eğitim görmemiş beğeniler vardır. Bu iki beğeniye birbiriyle karıştırmamak gerekir. Eğitim görmüş bir beğenin vereceği bir yargı ile, yani güzel dediği şey ile, eğitim görmemiş bir beğenin vereceği yargı, yani güzel dediği şey, zorunlu olarak farklı olacaktır. O halde, beğeni, eğitim bakımından da relâtiv'dir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Gerek kültür, gerekse eğitim bakımından dünya, içinde yaşadığımız dönemde yeni bir kesime girmiş bulunuyor: Kültürler gitgide birbirine yaklaşmakta, hattâ birbiri içinde erimektedir. Öte yandan, eğitim de, artık bir azınlığın inhisarından çıkıp, daha geniş yığınlara doğru yayılmaktadır. Böyle bir oluşun acaba beğeni üzerindeki etkisi ne olacaktır? İlerde bir kültür birliği meydana geldiği zaman ve herkes eğitimden nasibini aldığı zaman, beğeni, relâtivlikten kurtulup mutlak bir karakter almayacak mıdır? Şimdi sorular üzerinde biraz duralım: Gerçekten de, günümüzde, kültür eski sınırlarını kaybetmiş görünmektedir. Dünya o kadar küçülmüştür ki, böyle küçülmüş bir dünyada farklı kültürler olanca hızları ile birliğe, birleşmeğe doğru gidiyorlar. Bugün, herhangi bir ülkede meydana gelen bir kültür fenomeni, meselâ bir moda, en kısa zamanda dünyanın en uzak köşelerine kadar yayılıyor. Yalnız modada değil, sanatta da her yeni hareket, yankılarını bütün ülkelerde aşağı yukarı bulmaktadır. Meselâ Sürrealizm, abstrakt sanat, tuschizme aşağı yukarı dünyanın her yerinde geçen sanat akımlarıdır. Böyle bir kültür birliğine doğru gelişen bir dünyada, eğitim de ulusal olmaktan çıkıyor, daha insanî, daha international bir özellik elde ediyor. Sinema, tiyatro başta olmak üzere, bütün öbür sanat faaliyetleri karşısında insan, ulusu ne olursa olsun, kendini bir insan, bir dünya insanı ve bir dünya yurttaşı olarak duyuyor ve eğitim de insanlığın ve kültürlerin birliği amacını güdüyor.

İmdi böyle bir gidiş, bir süreç içinde beğenin alacağı yön ne olacaktır? Yarın böyle bir kültür ve eğitim birliği sağlandığı zaman, beğeni farklılıkları ortadan kalkacak mı? Beğeni relâtivizm'i geçerliğini kaybedecek mi? Buna karşı şöyle diyebiliriz: Yarın böyle bir durumun gerçekleştiğini kabul etsek bile, beğeni farklılıkları belki en az bir dereceye inecek, ama ortadan kalkmayacaktır. Çünkü, beğeni, yalnız kültür ve eğitim bakımından değil, aynı zamanda insan konstitution'u, insanın psişik yapısı bakımından da relâtiv'dir. Differential psikolojinin gösterdiği gibi, insanın ruhî tavırları, davranışları bütün insanlar için bir örnek, bir takım hareket ve davranışlar değildir. Nitekim, karakteroloji de öte yandan insan karakterlerini bir tipoloji halinde belirlemiştir. Bu tipoloji, estetik alanına da uygulanabilir, daha doğru bir deyimle, estetik alanı da bu tipoloji ile ilgilidir. Mese lâ bir siklotim'in estetik algısı ve yaşantısı başka olduğu gibi, estetik yargısı da başkadır, bir şizotimin estetik yaşantısı da, aynı şekilde, beğenisi de başka ve farklıdır. Yine bir introvertiert tip ile bir extravertiert tipin estetik yaşantıları da, beğenileri de kesin olarak birbirinden farklı olacaktır. Beğeni ve estetik yargı bakımından onlar arasında bir aynılık ve bir uzlaşım yoktur.

Dikkat edilirse burada beğeni belirleyen tipler oluyor. Çünkü, burada, ferdin sahip olduğu beğeni, tekil bir beğeni değil, tersine, tipik olanın tekil bir görünüşüdür. Ferdî beğeni farklılıkları, belli tipik özellikler tarafından belirleniyor. Bu tip özellikleri, beğeni farklılıklarını tip grupları halinde düzenler. Buna göre, beğeni burada belirleyen tipler veya tip gruplarıdır. Her ne kadar ferdî yönden beğeni yarguları büyük farklılıklar gösteriyorsa da, bu farklılık, fertlerin mensup oldukları tip ve tip grupları bakımından en az derecesine iner. Bu yönden fertler arasında herhangi bir uzlaşım düşünülebilir, ama bu uzlaşım, yine mutlak bir uzlaşım değil, relâtiv bir uzlaşımdır. Tipolojik-differential yönden bakıldığında, ferdî yönden görünen bir çok beğeni farklılıkları, beğeni dalgalanmaları, relâtiv bir düzene sokulmuş olabilir. Böyle bir çalışmayı ise, differential-estetik yapacaktır. Friedrich Kainz'e göre differential-estetik'in ödevi, beğeni yargılarının gösterdiği farklılıkları, fertler arası beğeni tiplerine geri götürmek ve onları ruhî-kanunî bakımdan temellendirmektir. Ama söylediğimiz gibi, burada da ulaşılan veya ulaşılmak istenen beğeni belirlemesi, hiçbir zaman mutlak bir belirleme olmayıp, relâtiv bir belirlemedir. —

Görüldüğü gibi, septik ve dogmatik beğeni görüşleri karşısında relâtivist görüş, hem mantıkî yönden daha tutarlı, hem de fenomenlere daha uygundur. Beğeni antinomiası karşısında alınması gerekli tavır, sanıyoruz ki, bu relâtivist tavidir. O halde, diyebiliriz ki, beğeni üzerinde tartışılabilir, hattâ uzlaşılabilir. Ama ne var ki, bu uzlaşım mutlak değildir, relâtivdir.

Yazımızın bu dar sınırları içinde, beğeni problemi ile ilgili bazı tarihî ve aktüel açıklama yollarını, Fr. Kainz'e dayanarak işaret ettik, ve sanıyoruz ki, bu arada beğeni probleminin ne kadar yüklü, karmaşık ve derin bir problem olduğunu gösterebildik. Beğeni, dün olduğu gibi bugün de estetikçileri, filozofları ve psikologları düşündüren ve uğraştıran bir konudur, yarın da o aynı şekilde araştırılacak ve incelenecektir. Platon, güzeli araştırdığı bir dialogonu "güzel güçtür" sözü ile bitirir. Biz onun bu sözüne beğeniye de katarak diyeceğiz ki, yalnız güzel güç değildir, aynı zamanda güzeli yargılama yetisi olan beğeni de güçtür.

İsmail Tunalı